

HZ.PEYGAMBER DÖNEMİNDE CENAZELER VE KABİRLER: BAKÎ'A UÇAN VÜCÛD-İ CÂVIDÂNÎLER

Doç.Dr. Levent ÖZTÜRK
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Funeral Ceremonies and Grave Styles in The Prophet Muhammad's Time

Death is a phenomenon that has both psychical and sociocultural aspects. That is to say, having an unknown and complex nature death is a psychical concept and in view of various funeral ceremonies and grave styles it is a sociocultural concept. Like all other societies, the Arabian society before the reign of the Prophet Muhammad had some beliefs and rituals related to death and funeral ceremonies. With the prophet's new principles and practices about the concept of death however, they started to put what they learnt into practice while carrying on with some of the former ways. In this article, we intend to study the practice of the Arabian society about funeral ceremonies and graves. Discussing the subject from sociocultural point of view we will study the process after death with its important elements, i.e Islam prayer at funerals and burials and graves. So, the subjects like illness, visit the sick, the moment of death, the dead body's shroud etc. will be held in another article. Furthermore, death phenomenon will be considered as an important part of social life and held according to the historical methods. With this study we aim to use hadith as historical records for filling the gaps on the social life of the Prophet Muhammad's reign. Hence, hadith will be a field that gives valuable records to history for supporting the latter's effort to find all the necessary information about historical process.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca her bir insan ve toplum tarafından mahiyeti anlaşılacak istenen bir vâkıa olarak karşımıza çıkan ölüm olgusu, insan hayatında hem psişik hem de sosyo-kültürel yönü bulunan bir fenomendir. Mahiyetindeki bilinmezlik ve karmaşıklık, ölüm fenomeninin insan hayatındaki psişik yönünü oluşturur-

ken, bunun bir yansıması olarak karşımıza çıkan pek çok farklı ayin-tören ile kabir ve defin şekilleri de bu fenomenin sosyo-kültürel yönünü teşkil etmektedir.¹ Hiç kuşkusuz ki insan aklının anlamlandırmaya çalıştığı ve sayısız uygulama ihdâs ettiği bu hâdise ile ilgili olarak peygamberler de Allah'ın kendilerine verdiği bilgileri insanlara öğretmiş; bir yandan onların anlamsız korkular yaşamalarına engel olmuşlar, diğer yandan da ölümü, cenazeyi ve kabri kutsallaştırarak yerine bunları hayatlarındaki tabii süreçler olarak algılamalarına yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Son peygamber Hz.Muhammed'in yaşadığı Arap toplumunda da ölüm ve kabirle ilgili bir takım inanç ve törenler bulunuyordu.² Ancak Hz.Peygamber'in ölüm gerçeği ile ilgili verdiği bilgiler, cenazeler ve kabirlerle ilgili gösterdiği uygulamalar, Arap toplumunun algılamasında ve uygulamalarında yeni bir anlayış ve görünüm meydana getirmişti.

Arap toplumunun sosyo-kültürel yapısında karşımıza çıkan cenaze ve kabirlerle ilgili bu yeni uygulamalar, ele alacağımız makalenin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Bu makalede, kefenlenmiş bedenler için kılınan cenaze namazı ile başlayan ve definle sonuçlanan ölüm yolculuğu, sosyal hayatın bir parçası olarak tarihçi gözüyle incelenmeye çalışılacaktır. Burada bir başka çalışmamızda ele almayı plânladığımız hastalık, hasta ziyareti, sekerât halî, ölüm, ölünün yıkanması ve kefenlenmesi ile ilgili hususlara girilmeyecektir.

Bu çalışma, Hz.Peygamber dönemine ait sosyal hayat kesitlerini, hadisleri tarihî birer veri biçiminde kullanmak suretiyle yazmayı hedefleyen bir çaba olarak kaleme alınmıştır. Bununla hadis metinlerinin sosyal hayatı tasvir eden bir malzeme grubu şeklinde değerlendirilebileceği ve bu literatürün, sadece sözlerin Hz.Peygamber'e âdiyeti yönüyle değil, belki de aslı itibarıyla tarihsel kesitleri tamamlayıcı bir materyal olarak ele alınabileceği savına örnekleme teşkil etmesi hedeflenmiştir.

2. ÖLÜM GERÇEĞİ [ÖLÜR İSE TEN ÖLÜR, CANLAR ÖLESİ DEĞİL]

Hızlıca devrinde ölünün tekfin ve tedfin işlerinde acele edilir; hazırlanan cenazeler bekletilmemeye çalışılırdı. Muhtemelen bu hassasiyet, ölen iyi bir kimse ise hayra hızlıca yaklaşıldığına, kötü bir insan ise bir an evvel sorumluluktan kurtulmanın gerekliliğine inanılması sebebiyleydi.³ Hz.Peygamber

¹ İslâm öncesi din ve kültürlerde kabirlerle ilgili uygulamalar için bk. Kürşat Demirci, "Kabir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), XXIV (İstanbul 2001), s. 33-35.

² Geniş bilgi için bk. Cevâd Ali, el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm, I-X, 2. baskı, Beyrut 1993, V, 147-172.

³ Ebû Abdullah el-Himyeri Mâlik b. Enes (ö. 179/795), el-Muvattâ (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-II, Beyrut, ts., Cenâiz, 16; Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826), el-Musannef (nşr. Habibü'r-Rahmân el-A'zamî), I-XI, 2. baskı, Beyrut 1983, Hadis no: 6234; Ebû'l-Hüseyn Müslim el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), el-Câmiü's-Sahîh (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-V, Beyrut 1956, Cenâiz, 16; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni (ö. 275/888), Sünenü'bni Mâce (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-II, Mısır 1972, Cenâiz, 15; Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî (ö.275/888), Sünenü Ebî Dâvud (nşr. İzzet Ubeyd ed-Duâs-Âdil es-Seyyid), I-V, Humus 1969-1974, Cenâiz, 50; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892), el-Câmiü's-Sahîh (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr.),

bir seferinde yanından geçen cenazeyi *müsterîh* ya da *müsterâhun minh* olarak nitelendirmişti. Daha sonra bunun anlamını, "Mümin kullar öldüğünde, dünyanın yorgunluğundan kurtulur; kötü kimseler öldüğünde ise tüm canlılar, onların kötülüklerinden kurtulur", şeklinde izah etmişti.⁴

Bu aceleciliğe rağmen cenazelerin kefenlenmeden, namazı kılınmadan defnedilmesi uygun görülmezdi. Bununla birlikte insanların mecbur kaldığı durumlar da olabiliyordu. Medine'de bazı kişiler kefen bulunamadığı için kefensiz defnedilmişlerdi. Böyle bir uygulamayı öğrenen Hz.Peygamber, her şeye rağmen kefenlenmeden gömmeyi uygun görmeyerek müslümanların güzelce kefenlenmelerini istemişti.⁵

Ölen kişiler için ya toplu halde bulunulduğu bir sırada ya da teker teker kişilere gidilerek haber verilir. Hz.Peygamber, Necâşi'nin vefat haberini bizzat kendisi ilan etmişti. Mute'de şehit düşen Zeyd b. Hârise'nin vefat haberini ise mescitte, minberde bulunduğu bir esnada duyurmuştu. Medine'de birisi vefat ettiği zaman başta Hz.Peygamber olmak üzere müminler, birbirlerini haberdar ederlerdi.⁶ Zaman zaman Hz.Peygamber'i rahatsız etmemek için ona haber verilmediği de olurdu.⁷ Bu sükunetin sebebini, Cahiliye dönemine ait bir takım uygulamalara gösterilen reaksiyonda aramak mümkündür. Cahiliye döneminde birisi öldüğü zaman etrafa duyurmak için çığlık atılarak, bineğe ters oturularak, kapı kapı dolaşarak ölüm haberi verilir.⁸ Bu yüzden bazı nakillerde, birisi öldüğünde arkadaşlarına haber vermekte beis bulunmadığı; ancak ev ev gezip Cahiliye âdeti üzere yüksek sesle figan kopararak cenaze törenine davet etmenin uygun görülmediği vurgusu açık bir şekilde görülmektedir.⁹

Hz.Peygamber devrinde müslümanların cenaze hakkındaki şahadetlerine değer verilir.¹⁰ Ölülerin ardından hayırlı sözler söylenirdi. Müminlerin ölen kişi hakkındaki şahitliği önemsenir, bu şahadet dolayısıyla kişinin Allah nazarında sevimli bir yer edineceği kabul edilirdi.¹¹ Bir seferinde Hz.Peygamber'in bulunduğu bir yerden cenaze geçirildi. Ölü hakkında iyi sözler söylendi. Rasûlüllah, ölen kişi hakkındaki bu kanaatlerin, Allah nazarında belirleyici olacağını belirtti. Başka bir cenaze geçirilirken insanlar ölü hakkında kötü sözler söylediler. Hz.Peygamber, bu kanaatlerin de o kişi için Allah nazarında önem arz edeceğini ifade etti. Ashabın merakını gidermek için de, "Siz kimi hayırla yâd ederseniz ona cennet, kimi şerle anarsanız ona da cehennem vacip olur. Zira sizler

→ →

I-V, 2. baskı, Mısır 1975-1978, Salât, 127, Cenâiz, 27, 30, 73.

⁴ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 16; Abdürrezzâk, 6254; Müslim, Cenâiz, 21; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ (nşr. Abdülgaffâr Süleymân el-Bündarî-Seyyid Kisrevî Hasan), I-VI, Beyrut 1991, Cenâiz, 44, 48, 49; Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî (ö. 942/1535), Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sireti Hayrî'l-ibâd (nşr. Mustafa Abdülvahîd ve dğr.), I-VIII, Kahire 1990, VIII, 486.

⁵ Müslim, Cenâiz, 15.

⁶ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö.256/870), el-Câmiü's-Sahih, I-VIII, İstanbul 1979, Cenâiz, 4,5.

⁷ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 5; Abdürrezzâk, 6483; Buhârî, Cenâiz, 5; Ebû Dâvud, Cenâiz, 61.

⁸ Cevâd Ali, V, 152-153.

⁹ Abdürrezzâk, 6056.

¹⁰ İbn Mâce, Cenâiz, 20.

¹¹ Tirmizî, Cenâiz, 63; Nesâî, Cenâiz, 51.

yeryüzünde Allah'ın şahitlerisiniz." diye açıklamada bulundu.¹²

3. CENAZE NAMAHLARI [İL NAMAHLIMA DERİLİR]

Hazırlanan cenazeler için dua mahiyetinde bir namaz kılınırdı. Hz.Peygamber, müslümanların cenaze namazlarına katılmalarını telkin ve teşvik ederdi.¹³ Onların bizzat namaza katılarak yapacakları duaların şefaati vesilesi olacağını söylerdi.¹⁴

Cenaze namazı için Medine mescidinden biraz uzakta bulunan ve musallâ diye adlandırılan bir mekana çıkılırdı. Bu mekân Bakî' mevkiinin mezarlık olarak belirlenen kesiti dışında bir yerde bulunuyordu.¹⁵ Bunun yanı sıra mescitlerin içerisinde de cenaze namazı kılınmasında bir mahzur görülmezdi.¹⁶ Hz. Âişe'nin verdiği bilgilere göre Süheyl b. Beydâ'nın ve kardeşinin cenazeleri mescide getirilerek namazları Rasûlüllah tarafından mescidin içerisinde kıldırılmıştı.¹⁷

H.z.Peygamber'in, defin gerçekleşikten sonra kabir başında cenaze namazı kıldırıldığı da olurdu. Konuyla ilgili rivâyetlerin bir varyantında yer alan "henüz yeni kapatılmış bir kabre ulaştığında" ifadesi bir defasında bunun, cenazesine yetişemediği bir kişi için gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili hadislerin bir varyantında yer alan detaya göre Rasûlüllah bu namazı arkadaşlarıyla birlikte kılmıştır.¹⁸ Diğer bir seferinde ise mescidin temizliğini yapan siyahî bir kadının vefat haberi kendisine haber verilmeyen Hz.Peygamber'in, bu kadına dua etmek istediği için kabri başında namaz kıldırıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Sürekli ziyaret ettiği hasta ve fakir bir kadının vefatını öğrendiğinde de yeniden ölen kadının kabrinin başında namaz kılmıştı. Bazı rivâyetlerde arkadaşlarına saf yaptırarak namaz kıldırıldığı da kayıtlıdır.²⁰ Rasûlüllah'ın bu davranışını gören birisi kardeşinin namaz kılınmadan defnedildiğini belirtince Hz.Peygamber onun için

¹² Buhârî, Cenâiz, 86; Müslim, Cenâiz, 20; Ebû Dâvud, Cenâiz, 80; Nesâi, Cenâiz, 50.

¹³ Buhârî, Cenâiz, 2, 59; Müslim, Cenâiz, 16-17; İbn Mâce, Cenâiz, 19.

¹⁴ Müslim, Cenâiz, 18, 19.

¹⁵ Abdürrezzâk, 6408; Buhârî, Cenâiz, 61; Müslim, Cenâiz, 22. Medine'de iki ayrı musallâ bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi Batihân (Buthân) denilen yerde, diğeri ise Bakî' denilen mevkide muhtemelen mezarlık olarak belirlenen kesitin dışında idi. Abdürrezzâk'ta yer alan bir rivâyet Bakî'ü'l-Musallâ ayırımına sahiptir. Anlaşıldığına göre Batihân denilen yer bayram namazları kılınan bir mekândı. Zira sahâbeden Bekr b. Mübeşşir el-Ensârî'nin bildirdiğine göre, ashâb, Ramazan ve Kurban bayramı namazlarını Batnu Batihân'a giderek kılar, namaz bitince de evlerine geri dönerlerdi. Krş. Abdürrezzâk, 6408-6409; Ebû Dâvud, Salât, 255; Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülaziz el-Bekrî el-Endelûsî (ö. 487/1094), Mu'cem me's-Ta'cem min Esmâ'î'l-Bilâdi'l-Mevâdi' (nşr. Mustafa es-Sakkâ), I-IV, 3. baskı, 1983, I-II, 259; Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübki (ö. 1352/1933), el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrûd Şerhü Süneni'l-İmâm Ebî Dâvud (nşr. Emîn Mahmûd Hattâb), I-X, 2. baskı, Riyad 1394, IX, 49.

¹⁶ İbn Mâce, Cenâiz, 29.

¹⁷ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 8; Müslim, Cenâiz, 34; İbn Mâce, Cenâiz, 29; Ebû Dâvud, Cenâiz, 54; Tirmizî, Cenâiz, 44; el-Belâzurî, Ensâbü'l-Eşraf (nşr. Süheyl Zekkâr ve dğr.), I-XIII, Beyrut 1996, I, 258-259.

¹⁸ Buhârî, Cenâiz, 67; Müslim, Cenâiz, 23.

¹⁹ Buhârî, Cenâiz, 67; Müslim, Cenâiz, 23.

²⁰ Buhârî, Cenâiz, 5; Nesâi, Cenâiz, 43; eş-Şâmî, VIII, 496-497.

de cenaze namazı kıldırılmıştı.²¹ Hz.Peygamber, Medine'ye gelince, hicret etmeden bir ay önce vefat eden el-Berâ b. Ma'rûr'un kabri başına gelerek ona dua etmişti.²²

Hz.Peygamber'in, ölümünden bir ay sonra cenaze namazını kıldığı kişiler de vardı. Sa'd b. Ubâde'nin annesi bunlardan birisiydi.²³ Rasûlullah'ın bazen, daha önceden düzenlenmiş kabirler için cenaze namazı kıldığı da olurdu. Kayıtlarda tek başına kalmış bir kabre doğru arkadaşlarını safâ dizerek namaz kıldığı yer almaktadır.²⁴ Hz.Peygamber'e dair verilen bazı özel durumlarla ilgili bu örnekler bir yana bırakılacak olursa rivâyetlerin genelinden, mezarlıkta cenaze namazı kılmanın daha sonra uygulanmadığı anlaşılmaktadır.²⁵ Hiç kuşkusuz ki onun kabir başında cenaze namazı kıldırması dua ve şefaât arzusuyla, dostlarına vefa borcunu yerine getirme gayretinden kaynaklanmaktaydı. Zira o, vefat eden kimseler kendisine haber verilmediğinde üzüldü; kendisinin kıldığı namazın, onlar için bir rahmet vesilesi olacağını söylerdi. Duyduğunda ise onlar için yeniden namaz kıldırırdı.²⁶

Hz.Peygamber devrinde cenazeler kerahet vakitleri (güneş doğarken, güneş tam tepede iken, güneş batarken) dışında her zaman defnedilirdi. Bu üç vakitte namaz kılınmaması veya defnedilmemesi hususunda Rasûlullah'ın emri bulunuyordu.²⁷ Buna bağlı olarak meselâ geceleyin defnedilenler olabiliyordu. Bir defasında bizzat Rasûlullah, geceleyin bir kişinin defnine katılmış, bu sırada mezarlık kandil ya da ateşle aydınlatılmaya çalışılmıştı.²⁸ İbn Mâce'de yer alan bir nakilde "Mecbur kalmadıkça geceleyin ölülerinizi defnetmeyiniz", şeklinde Rasûlullah'a ait bir ifade bulunmakta ise de bunun özel bir sebebe mebnî ya da bir râvî zuhûlü olması muhtemeldir.²⁹ Zira, geceleyin defin uygulanan bir yöntemdi. Abdullah b. Ömer'in, Zeyneb bint Ebû Seleme vefat ettiğinde (73/692) henüz sabah aydınlığı olmadan gömülmesini ya da güneş yükseldikten sonra bırakılmasını tavsiye etmesi ve Valî Târık b. Amr'ın³⁰ tercihi sebebiyle

²¹ eş-Şâmî, VIII, 496.

²² eş-Şâmî, VIII, 497. Hz.Peygamber'in bu ziyareti Berâ için bir dua mahiyetinde olup olmadığı, Medine'de kılınan ilk namazın Berâ için mi, yoksa Es'ad b. Zûrâre için mi olduğu kesin olarak tespit olunamamaktadır (Bk. Tâhîrî'l Mevlevî, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, 2. baskı, İstanbul 1963, s. 98). Ancak rivâyetlerden Hz.Peygamber'in kabir başına giderek dua ettiği ilk kişinin Berâ olduğu anlaşılmaktadır.

²³ Hz.Peygamber, Dümetül-Cendel gazvesine çıktığında Hazrec kabilesine mensup Amratû'r-Râbia bint Mes'ûd hicretin beşinci senesi Rebiülevvel ayında vefat etmişti. Oğlu Sa'd b. Ubâde, Rasûlullah'la birlikte bu gazvede idi. Döndüklerinde Rasûlullah kabrine gelerek ona dua etmişti. Bk. Muhammed b. Sa'd (ö. 230/884), et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-IX, Beyrut, ts., VIII, 448.

²⁴ Tirmizî, Cenâiz, 47; eş-Şâmî, VIII, 497.

²⁵ eş-Şâmî, VIII, 498.

²⁶ İbn Mâce, Cenâiz, 32.

²⁷ İbn Mâce, Cenâiz, 30; Ebû Dâvud, Cenâiz, 55; Tirmizî, Cenâiz, 41.

²⁸ Buhârî, Cenâiz, 70; İbn Mâce, Cenâiz, 30, 32; Tirmizî, Cenâiz, 62; eş-Şâmî, VIII, 506, 508.

²⁹ İbn Mâce, Cenâiz, 30.

³⁰ Bu hâdisenin yer aldığı Mâlik b. Enes ve İbn Sa'd rivâyetlerinde Valî Târık'ın tam ismi zikredilmemektedir. Taberî'de yer alan bir kayda göre bu kişinin Hz.Osman'ın mevlâsı Târık b. Amr olduğu anlaşılmaktadır. Taberî'de yer alan bilgilere göre Halife Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705), 73 (692) yılında Târık b. Amr'ı Medine valisi olarak tayin etmiştir. Târık Medine'de beş ay görev yapmıştır. İbn Hacer tarafından verilen bilgiler de Târık'ın 73 (692) yılında Medine'de bulunduğu

sabah namazı erken kılındığı için sabah namazıyla güneşin doğması arasında henüz güneş doğmadan gömülmesi,³¹ uygulamanın daha sonraki yıllarda da bu şekilde anlaşıldığını göstermektedir.

Cenaze namazı için saf tutulurdu.³² Safların düzenli ve çok olması tercih edilirdi. Necâşi Ashame'nin namazında iki sıra saf tutulmuştu.³³ Hz.Peygamber, müslümanların cenaze namazlarına katılmalarını teşvik amacıyla saf sayısı üçe ulaşmış müslüman bir topluluğun cenaze için yapacağı duadan dolayı Allah'ın o kişiye cenneti nasip edeceğini söylerdi. Mâlik b. Hübeyre gibi bazı sahabeler saf sayısının mutlak olarak üç olması gerektiğini düşünürlerdi. Mâlik, cenaze namazı kıldıracağı zaman cemaat az ise safı üçe bölerek Hz.Peygamber'in konuyla ilgili sözlerini aktarırdı.³⁴ Bununla birlikte anlaşılan o ki asıl arzu edilen daha çok sayıda insanın cenaze namazına katılmasıydı. Yüze yakın kişinin katıldığı cenaze namazının o kişiye şefaahat vesilesi olacağı kabul edilirdi.³⁵

Saf lar düzenlendikten sonra cenaze namazı için tekbir alınarak eller kaldırılır, sonra sağ el sol el üzerine konulurdu.³⁶ Cenaze namazı dört tekbirli bir namaz idi.³⁷ Rasûlüllah'ın beş defa ya da daha fazla tekbir aldığı rivâyet edilmişse de yaygın uygulama, dört tekbir alınması şeklindeydi.³⁸

Cenaze namazını kıldırarak kişi cenazenin erkek olması halinde baş, kadın olması halinde ise vücudunun orta kısmı hizasında dururdu.³⁹ Bu uygulama ile ilgili olarak Rasûlüllah'ın loğusa iken vefat eden bir kadınla, yine bir başka kadının bedenlerinin orta kısmı hizasında durarak namazlarını kıldırıldığına dair açık iki örnek mevcuttur.⁴⁰

Cenaze namazlarında fatiha okunur ve bu sünnet olarak algılanırdı.⁴¹ Ölüler için ihlasla dua edilmesi istenirdi. Rasûlüllah çoğu zaman "Allahım! Bizim dirimize, ölümüze, burada bulunana bulunmayana, küçüğümüze, büyüğüme, erkeğimize, kadınıma mağfiret eyle. Yâ Rabbi! Bizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat; öldürdüklerini de iman üzere öldür. Allahım! Bu ölenin ecrinden bizi

→ →

nu göstermektedir. Onun verdiği bilgilere göre Zeynep bint Ebî Seleme aynı yıl vefat etmiştir. Krş. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), Târihü'r-Rusul ve'l-Mülük (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim), I-XI, Kahire, ts., VI, 193; Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, I-iv, Beyrut 1328, IV, 317.

³¹ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 7; İbn Sa'd, VIII, 462.

³² Müslim, Cenâiz, 22.

³³ Buhârî, Cenâiz, 4, 54-55; Müslim, Cenâiz, 22; Tirmizî, Cenâiz, 48.

³⁴ İbn Mâce, Cenâiz, 19; Tirmizî, Cenâiz, 40.

³⁵ Müslim, Cenâiz, 18; İbn Mâce, Cenâiz, 19; Tirmizî, Cenâiz, 40; Nesâî, Cenâiz, 78.

³⁶ Tirmizî, Cenâiz, 75.

³⁷ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 5; Buhârî, Cenâiz, 65; Müslim, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 24; Tirmizî, Cenâiz, 37.

³⁸ Abdürrezzâk, 6393-6411; Müslim, Cenâiz, 23; İbn Mâce, Cenâiz, 25; Ebû Dâvud, Cenâiz, 58; Tirmizî, Cenâiz, 37; eş-Şâmî, VIII, 490-491.

³⁹ Abdürrezzâk, 6353; İbn Mâce, Cenâiz, 21; Ebû Dâvud, Cenâiz, 57; Tirmizî, Cenâiz, 45; eş-Şâmî, VIII, 490.

⁴⁰ Buhârî, Cenâiz, 63, 64; Müslim, Cenâiz, 27; Tirmizî, Cenâiz, 45.

⁴¹ Abdürrezzâk, 6427, 6429-6431; Buhârî, Cenâiz, 66; İbn Mâce, Cenâiz, 22; Ebû Dâvud, Cenâiz, 59; Tirmizî, Cenâiz, 39; eş-Şâmî, VIII, 491-493.

mahrum etme ve onun arkasından bizi saptırma.” diye dua ederdi.⁴² Rasûlullah, bunun dışında başka dualar da yapardı.⁴³

Cenaze namazı bitiminde her iki tarafa da selam verilirdi. Ancak insanlar bunu bir müddet sonra terk ederek tek tarafa selam vermeye başlamışlardı.⁴⁴ Abdürrezzâk'ta yer alan konuyla ilgili görüşler de bu hususu izah eder mahiyettedir.⁴⁵

Hz.Peygamber döneminde uzak bir yerde ölen kişiler için gıyâbî cenaze namazı kılınırdı. Necâşî Ashame için kılınan cenaze namazı bunun en güçlü örneğini teşkil etmektedir.⁴⁶ Ayrıca bundan önce Hz.Peygamber'in Tebük seferi esnasında Medine'de vefat eden Muâviye b. Muâviye b. el-Leysî için Cebrâil'in kendisine bildirmesi üzerine gıyabî cenaze namazı kıldırıldığı kayıtlarda yer almaktadır.⁴⁷ Abdürrezzâk tarafından nakledilen bir rivâyette Hz.Peygamber'in, Mekke'de vefat eden baldızı Ümmü Gülsüm (Sevde bint Zem'a'nın kızkardeşi) için Bakîü'l-Musallâ'da namaz kıldırıldığı kaydedilmektedir.⁴⁸

Hz.Peygamber devrinde bazı özel durumları sebebiyle cenaze namazları kılınmayan kimseler de bulunuyordu. Öncelikle şehit olanlar için cenaze namazı kılınmaz; onlar üzerlerindeki elbiselerle gömülürlerdi. Uhud şehitleri buldukları yerde, üzerlerindeki deri ve demir aksamlı zırhlar çıkarıldıktan sonra elbiseleriyle defnedilmişlerdi. Medine'ye taşınan bazıları geri götürülerek şehit düştikleri yerde gömülmüştü. Tâif kuşatması esnasında şehit olan iki kişi de aynı şekilde şehit düştikleri yere geri götürülmüştü.⁴⁹

Bunun yanında bizzat Hz.Peygamber'in cenaze namazlarını kılmak istemediği; ancak arkadaşlarının kılmasına mâni olmadığı kişiler olurdu. Meselâ Rasûlullah, herhangi bir sebepten dolayı intihar eden kişilerin namazını kılmazdı. Kendisine eziyet veren yaraları sebebiyle hayatına son veren bir kişinin cenaze namazını bu yüzden terk etmişti. Ancak bu davranış, ona mahsus idi. Zira, Câbir b. Semüre, “Peygamberin namaz kılmayışı tedip içindi. Biz namazını kıldık.” demiştir.⁵⁰

⁴² اللهم اغفر لحينا وميتنا وشاهدنا وغائبنا وصغيرتنا وكبيرتنا وذكرا واثنا. اللهم من أحييته منا فأحيه على الإسلام. و من توفيته منا فتوفه على الإيمان اللهم لا تحرمنا أجره و لا تفلنا بعده. Bk. İbn Mâce, Cenâiz, 23; Ebû Dâvud, Cenâiz, 60; Tirmizî, Cenâiz, 38.

⁴³ Meselâ bk. Abdürrezzâk, 6420-6426; Müslim, Cenâiz, 26; İbn Mâce, Cenâiz, 23; Ebû Dâvud, Cenâiz, 60; Tirmizî, Cenâiz, 38; Nesâî, Cenâiz, 77; eş-Şâmî, VIII, 493-494. Bunlardan birisi اللهم اغفر له وارحمه واغسله بالبرد واغسله كما يغسل الثوب : Allahım! Onu affet, ona merhamet et ve onu kar elbiseyi nasıl temizliyorsan öylece temizle, şeklindeydi.

⁴⁴ eş-Şâmî, VIII, 495.

⁴⁵ Bk. Abdürrezzâk, 6443-6451.

⁴⁶ Müslim, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 33; Ebû Dâvud, Cenâiz, 62; Tirmizî, Cenâiz, 48; eş-Şâmî, VIII, 498.

⁴⁷ Bk. eş-Şâmî, VIII, 499.

⁴⁸ Abdürrezzâk, 6409.

⁴⁹ Abdürrezzâk, 6635, Buhârî, Cenâiz, 73, 75; Ebû Dâvud, Cenâiz, 31; Nesâî, Cenâiz, 62, 83; eş-Şâmî, VIII, 517-518. Abdürrezzâk'ta yer alan bazı rivâyetlere göre Hz.Peygamber Uhud şehitlerinin tümü için cenaze namazı kıldırmıştır. Abdürrezzâk'ın tercihi de bu yöndedir. Bk. Abdürrezzâk, 6356, 6636, 6637.

⁵⁰ Müslim, Cenâiz, 37; İbn Mâce, Cenâiz, 31; Ebû Dâvud, Cenâiz, 51; Tirmizî, Cenâiz, 68; eş-Şâmî, VIII, 495.

Hız.Peygamber'in, borçlandıktan sonra üzerinden bir müddet geçmiş olduğu halde borçlarını ödeyecek kadar para bırakmayan kişilerin namazlarını kılmadığı, bunun üzerine başka kimselerin borçlu kişilerin borcunu üstlendiği bilinmektedir. Bizzat Hız.Peygamber'in de savaş gelirleri arttıkça bu durumdaki kişilerin borçlarını üstlenerek cenaze namazını kıldığı kayıtlarda yer almaktadır.⁵¹ Hız.Peygamber borçla Allah'ın huzuruna varılmasını, kul hakkı kaldığı için uygun görmezdi. Bu yüzden borçları ödeninceye kadar kişinin ruhunun bağlı kalacağını söylerdi.⁵² Hız.Peygamber'in, borçlu birisinin cenaze namazını kıldır mayarak arkadaşlarına "sizler kılın" dediği, Ebû Katâde'nin ölünün borçlarını üstlenmesi üzerine namazı kıldığı⁵³ şeklindeki rivâyet de bu husustaki hassasiyetini göstermektedir.

Hız.Peygamber had uygulanan kişiler için kendisi namaz kılmaz; ancak namaz kılınmasını engellemezdi. Zina cezası uygulanan Mâiz b. Mâlik bunlardan birisiydi. Cüheyne kabilesine mensup bir kadın için de aynı durum söz konusuydu.⁵⁴

Rasûlüllah, münafıkların reisi olan Abdullah b. Übeyy kabre konduktan sonra mezarlığa ulaşmıştı. Rasûlüllah, "Onlar için ister istiğfar et, ister etme. Onlar için yetmiş kere istiğfar etsen de Allah onları bağışlamayacaktır (Tevbe 9/80)" âyeti bağlamında onun namazını kıldır mayı tercih etmişti. Ancak "Onlardan ölen bir kimsenin üzerine ebediyen namaz kılma! Kabrinin başına dikilme (Tevbe 9/84)." âyeti böyle bir uygulamaya bir daha müsâade etmemiştir.⁵⁵

Çocuklar için cenaze namazı kılınırdı.⁵⁶ Doğumdan sonra hayat belirtisi gösterip vefat eden bebekler için de namaz kılınıyordu. Herhangi bir yaşam belirtisi gözlenmeyen ölü doğumlarda ya da düşüklerde cenaze namazı kılılmazdı.⁵⁷

4. KABRE DOĞRU YOLCULUK [AĞAÇ ATA BİNDİRELER]

Cenaze namazı kılınan kişiler mezarlığa götürülürdü. Bunun için namaz kılınıldıktan sonra defin tamamlanıncaya kadar cenazeyi takip etmek teşvik edilirdi. Cenazeyi taşımak için gayret göstermek, en az üç defa taşımış olmak, övülen

→ →

Şâmî, VIII, 502.

⁵¹ Tirmizî, Cenâiz, 69.

⁵² Tirmizî, Cenâiz, 76.

⁵³ Buhârî, Kefâle, 3; Tirmizî, Cenâiz, 69. Diğer bazı örnekler için bk. eş-Şâmî, VIII, 502-503.

⁵⁴ Ebû Dâvud, Cenâiz, 52; Nesâî, Cenâiz, 63-64; eş-Şâmî, VIII, 501.

⁵⁵ Buhârî, Cenâiz, 85; Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn, 2, 3; İbn Mâce, Cenâiz, 31.

⁵⁶ Buhârî, Cenâiz, 80; Tirmizî, Cenâiz, 42; eş-Şâmî, VIII, 496. Ebû Dâvud'da yer alan bir hadiste, Hız.Peygamber'in, oğlu İbrahim'in cenaze namazına katılmadığı rivâyet edilmiş ve bununla ilgili olarak şârihler bir çok yorum yapmış ise de haberin mürsel olması ve yine Ebû Dâvud'da yer alan Hız.Peygamber'in oğlunun cenaze namazını kıldığına dair haberler, rivâyeti şâz kılmaktadır. Krş. Ebû Dâvud, Cenâiz, 53; Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk el-Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd Şerhü Süneni Ebi Dâvud (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), I-XIV, 2. baskı, Medine 1968-1969, VIII, 476; es-Sübki, IX, 20.

⁵⁷ Buhârî, Cenâiz, 80; İbn Mâce, Cenâiz, 26; Tirmizî, Cenâiz, 43. Bazı rivâyetlerde çocuk yerine düşük ifadesine rastlanmakta olup düşük için de namaz kılınabileceği görüşü ortaya çıkmaktadır. Bk. Ebû Dâvud, Cenâiz, 49.

davranışlar arasında yer alıyordu.⁵⁸

Hz. Peygamber döneminde cenazeler mezarlığa, omuzlarda üstü açık olarak iki çubuğun arasına gerilen bir bezle taşınırdı. Bunlara serir ya da hadbâ denilirdi. Erkek ve kadınlar, ayırım yapılmaksızın bu şekilde taşınırdı. Özellikle kadınların na'ş denilen üstü kapalı tabut ile taşınması Hz. Ömer zamanında uygulanmaya başlamıştı.⁵⁹ Cenazeyi taşıyan kişilerin taşıma aletinin etrafını dolaşarak götürmesi (felyahmil bi-cevânibi's-serir küllihâ) tavsiye edilirdi.⁶⁰

Cenaze taşınırken kısa ve seri adımlarla yürünürdü. Cenazenin arkasından yürümek daha evla görülürdü.⁶¹ Bununla birlikte cenazenin önünden yürümekte de bir mahzur bulunmuyordu. Rasûlüllah, Ebû Bekir ve Ömer, bir cenazenin önünde beraberce yürümüşlerdi.⁶² Ayrıca cenazenin sağ ve sol tarafından yürüdüğü de olurdu.⁶³ Cenaze takip edilirken mümkün olduğunca konuşulmaz, tefekkür ederek yürünürdü. Konuşmak gerekirse ses yükseltilmeksizin, alçak sesle konuşulurdu.⁶⁴

Cenazeleri binek üzerinde takip edenlerin mevtanın arkasından, yaya olarak gelenlerin ise istedikleri yerden yürüyebilecekleri söylenmiş ise de⁶⁵ cenazeyi binekler üzerinde takip etmek ayıp karşılanır,⁶⁶ ancak dönüş yolunda binmekte bir mahzur görülmezdi.⁶⁷

Rasûlüllah, cenaze esnasında üzerlerindeki üst kıyafetlerini (ridâ) atıp iç kıyafetleriyle (kamîs) yürüyen insanları Cahiliye örfüne göre hareket ettikleri için uyarırdı.⁶⁸

Cenazelerin arkasından ateş, buhurdanlık (micmer) taşınmaması istenirdi. Bunların Cahiliye dönemi Araplarına ve hristiyanlara ait uygulamalar olduğu kabul edilirdi.⁶⁹

Cenazeler, kabre götürülürken hürmet gösterilir, cenaze geçip gidinceye ya

⁵⁸ Abdürrezzâk, 6268-6274; Müslim, Cenâiz, 17; İbn Mâce, Cenâiz, 34; Tirmizî, Cenâiz, 49, 50; Nesâî, Cenâiz, 53-54.

⁵⁹ Abdürrezzâk, 6236, 6237; İbn Mâce, Cenâiz, 15; İbn Sa'd, VIII, 28, 111, 281; Cevâd Ali, V, 157-158. Halil b. Ahmed tarafından verilen bir bilgiye göre Araplar ölü bedenlere "cinâze" derlerdi. Bazı Araplar ise "cinâze" kelimesinin karşılığı olarak taşıma aleti, na'ş tahtaları olarak verirlerdi. Onlar, kelimeyi "cinaze"sine konuldu, şeklinde kullanırlardı. Bk. Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791), Kitâbü'l-Ayn (nşr. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhim es-Sâmerâî), I-VIII, Beyrut 1988, VI, 70.

⁶⁰ İbn Mâce, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz, 44.

⁶¹ Tirmizî, Cenâiz, 27; eş-Şâmî, VIII, 482.

⁶² Mâlik b. Enes, Cenâiz, 3; Abdürrezzâk, 6259; İbn Mâce, Cenâiz, 16; Ebû Dâvud, Cenâiz, 49; Tirmizî, Cenâiz, 26; Nesâî, Cenâiz, 56; eş-Şâmî, VIII, 484.

⁶³ Tirmizî, Cenâiz, 42.

⁶⁴ Abdürrezzâk, 6281-6283.

⁶⁵ Ebû Dâvud, Cenâiz, 49; Nesâî, Cenâiz, 55-56.

⁶⁶ Abdürrezzâk, 6286, 6287; İbn Mâce, Cenâiz, 15; Tirmizî, Cenâiz, 28.

⁶⁷ Müslim, Cenâiz, 28; Ebû Dâvud, Cenâiz, 48; Tirmizî, Cenâiz, 29; eş-Şâmî, VIII, 484.

⁶⁸ İbn Mâce, Cenâiz, 17.

⁶⁹ Abdürrezzâk, 6154, 6155, 6159, 6162; İbn Mâce, Cenâiz, 18; Ebû Dâvud, Cenâiz, 46; eş-Şâmî, VIII, 485; el-Azîmâbâdî, VIII, 454. Bu yasaklamaya rağmen bazı rivâyetler cenazelerin arkasında ateş taşıma âdetinin Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir müddet daha devam ettiğini göstermektedir. Bk. Cevâd Ali, V, 156.

da yere konuncaya kadar ayakta beklenirdi.⁷⁰ Hz.Peygamber, yanından geçen cenazeler görünmez oluncaya kadar ayakta beklerdi.⁷¹ Rasûlullah Medine'de bulunan yahûdî cenazelerine de saygı gösterilmesini ister, onların da can taşıdığını, ölümün etkileyici bir hâdise olduğunu vurgular.⁷²

Rasûlullah'ın katıldığı cenazelerde başlangıçta cenaze lahde konuncaya kadar ayakta beklediği, ya da cenaze yere konuluncaya kadar ayakta kaldığı; ancak daha sonra bu kadar uzun süre ayakta beklemediği ve ashabına oturmalarını telkin ettiği rivâyet edilmektedir.⁷³ O, yahûdîlerin, cenaze yere konuncaya kadar ayakta beklediklerini öğrenince bundan vazgeçerek ashabına, yahûdîlere muhalefet ederek kabrin başında oturmalarını emretmişti.⁷⁴

Medineli kadınların, Cahiliye döneminden kalma ağıt yakma, yaka ve bağırlarını yırtma, yanaklarına vurma, feryat figânla ortalığı velveleye verme gibi alışkanlıkları ve cenaze ile ilgili bir çok işin erkekler tarafından yapılması sebebiyle kadınların cenaze alayına katılmaları nehy edilmişti. Ümmü Atiyye bu nehyin, haram kılınma şeklinde olmadığını vurgularken,⁷⁵ nehyin kendi hatalarından kaynaklandığını söylemeye çalışıyor olmalıdır. Zira bu nehiy, daha sonra uygulamadan kaldırılmıştır. Bu nehiy esnasında bir seferinde Hz.Peygamber'in, definden sonra ölü evinden çıkan kızı Fâtıma'yla karşılaştığı ve cenazeyi takip ederek mezarlığa gelip gelmediği hususunda kendisini sorguya çektiği kayıtlara yansımıştır.⁷⁶ Bir başka rivâyette de Hz.Peygamber'in cenazeyi takip eden ihtiyar bir kadını geri çevirttiği yer almaktadır.⁷⁷

5. DÜNYADAKİ SON MEKAN: KABİRLER [YER ALTINA İNDİRELER]

el-Mekâbir, el-Makbera kelimeleri mezarlık için kullanılan yaygın addı. Bir rivâyetten mezarlıklara verilen isimlerden birisinin de el-Cebbân olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Medine'de müslümanlar, cenazeleri defnetmek için Bakî' (Bakîü'l-Garkad) mezarlığı denilen bir yeri kullanırlardı. Bu mezarlık, şehrin güneydoğusunda Mescid-i Nebevî'nin yakınında bulunuyordu. Hz.Peygamber tarafından mezarlık olarak belirlenen bu yere muhâcirlerden ilk defnedilen Osman b. Maz'ûn; ensârdan defnedilen ilk kişi de Es'ad b. Zürâre oldu. İlk zamanlarda

⁷⁰ Abdürrezzâk, 6305-6306; Buhârî, Cenâiz, 47; Müslim, Cenâiz, 24; İbn Mâce, Cenâiz, 35; Ebû Dâvud, Cenâiz, 47; Tirmizî, Cenâiz, 51; Nesâî, Cenâiz, 80; eş-Şâmî, VIII, 483, 486.

⁷¹ Buhârî, Cenâiz, 48, 49; Müslim, Cenâiz, 24; Nesâî, Cenâiz, 45.

⁷² Abdürrezzâk, 6309; Buhârî, Cenâiz, 50; Müslim, Cenâiz, 24; Ebû Dâvud, Cenâiz, 47; Nesâî, Cenâiz, 46; eş-Şâmî, VIII, 483.

⁷³ Müslim, Cenâiz, 25; Tirmizî, Cenâiz, 35, 52.

⁷⁴ Abdürrezzâk, 6311-6312; İbn Mâce, Cenâiz, 35; Ebû Dâvud, Cenâiz, 47; Tirmizî, Cenâiz, 35; eş-Şâmî, VIII, 482.

⁷⁵ Abdürrezzâk, 6298; Buhârî, Cenâiz, 30; Müslim, Cenâiz, 11; eş-Şâmî, VIII, 485. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, Cenâiz, 29.

⁷⁶ Ebû Dâvud, Cenâiz, 26.

⁷⁷ Abdürrezzâk, 6290. Başka bir örnek için bk. Abdürrezzâk, 6291.

⁷⁸ eş-Şâmî, VIII, 514-515. Burada Kabir, mezar kelimesinin karşılığı olarak bir çok kelimenin kullanıldığı hatırlanabilir. Bunlar arasında Ceddes, Ecdâs (Kur'an-ı Kerim, Yâsin 36/51; Halil b. Ahmed, VI, 73), Racem (Halil b. Ahmed, VI, 120) ilk elde söylenebilecek kelimelerden sadece bir kaçıdır.

Mescid-i Nebevî ile mezarlık arasında evler bulunuyordu.⁷⁹ Medine'de Bakî' dışında da bazı yerlerde kabirler vardı. Bunlardan birisi Harretü Vâkım yakınlarındaydı.⁸⁰

Medine'de müşriklere ait mezarlar ve mezarlıklar da mevcuttu.⁸¹ Bir gezinti esnasında Hz.Peygamber ve arkadaşları, Neccâr oğullarına ait bir bahçenin içinde dört ya da beş tane mezara rastlamışlardı.⁸² Medine'de yahudî mezarlığı da bulunuyordu.⁸³

Arap toplumunda iki tür kabir daha yaygındı. Bunlardan birisi kabrin ortasında şakk (darh, darîh) denilen çukurumsu bir yapının kazılarak etrafının kerpiçle (lebn) kuşatılması idi. Lahd ise, kible istikametinde cesedin girebileceği yükseklikte içe doğru oluşturulan bir girinti idi. Hz.Peygamber'in mezarı bu şekilde kazılmıştı. Ölü bu kısma yerleştirildikten sonra sırt kısmına kerpiç sıralanırdı. Medine'de hem lahd hem de şakk usulüyle kabir kazıcı kişiler bulunuyordu.⁸⁴

Rasûlüllah vefat ettiğinde ashabın hangi tür kabrin kazılacağı hususunda kararsız kalması ve iki farklı kabir kazıcısından hangisi önce bulunursa kabrin o şekilde kazılması kararının alınması, kesin bir kabir şeklinin mevcut olmadığını göstermektedir. Sonuçta lahd usulüyle kazan kişi önce gelmiş ve Rasûlüllah'ın kabri lahd usulüyle kazılmıştı.⁸⁵ İbn Mâce'de yer alan bir hadis, Mekke halkının şakk usulüyle mezar kazdığını, Mekkeli Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın bu usulle mezar kazan bir kişi olarak bilindiğini; Medine halkının ise lahd usulüyle mezar kazdığını ve Ebû Talhâ'nın da bu usulle mezar kazıcılar arasında yer aldığını göstermektedir.⁸⁶ Hz.Peygamber'in, "Lahd bizim, şakk başkalarınınındır"⁸⁷

⁷⁹ Yâkût el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân, I-V, Beyrut ts., I, 473; Mustafa Fayda, "Cennetü'l-Bakî'", DîA, VII (İstanbul 1993), s. 387. Bakî mezarlığı hakkında Hz.Peygamber'den nakledilen bazı rivâyetler hakkında bk. Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nemîrî (ö. 262/876), Kitâbü Târîhi'l-Medîneti'l-Münevver (nşr. Yasîn Sa'düddîn Beyân-Ali Muhammed Dandal), I-II, Beyrut 1996, I, 61-66. İbnü'l-Cevzî'nin verdiği bilgilere göre Es'ad b. Zürâre, Mescidü'n-Nebî tamamlanmadan önce hicretin birinci yılında; Osman b. Maz'ün ise hicretin üçüncü senesi Bedir savaşına katıldıktan sonra aynı senenin Şaban ayında vefat etmiştir. Ensâr, Es'ad b. Zürâre'nin, Muhâcîr ise Osman b. Maz'ün'un Bakîa defnedilen ilk kişi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bk. Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (ö. 597/1200), el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ ve dğr.), I-XVIII, Beyrut 1992, III, 82, 191.

⁸⁰ eş-Şamî, VIII, 514.

⁸¹ Ebû Dâvud, Cenâiz, 78.

⁸² Abdürrezzâk, 6742; Müslim, Cenne, 67.

⁸³ Müslim, Cenne, 69.

⁸⁴ Abdürrezzâk, 6377, 6381-6384; Buhârî, Cenâiz, 73; Müslim, Cenâiz, 29; Mecdüddin Ebû's-Seâdât el-Mübârek İbnü'l-Esir (ö. 606/1210), en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tannâhi-Tâhir Ahmed ez-Zâvi), I-V, Kahire 1963-1965, IV, 236; Cevâd Ali, V, 169; Sübki, IX, 56; Youssef Ragheb, "İslâm Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri, I-II, Ankara 1996, I, 17.

⁸⁵ İbn Mâce, Cenâiz, 40. Hz.Peygamber vefat edince nereye defnedileceği hususunda kararsız kalınmıştı. Ebû Bekir, Hz.Peygamber'in, "Allah her peygamberin ruhunu defnedilmesini istediği yerde kabzeder, ya da peygamberler öldükleri yerlerde defnedilirler", dediğini aktarınca Hz.Peygamber vefat ettiği Hz.Aişe'nin odasında defnedildi. Bk. Mâlik b. Enes, Cenâiz, 10; Abdürrezzâk, 6534; Buhârî, Cenâiz, 96; Tirmizî, Cenâiz, 33.

⁸⁶ İbn Mâce, Cenâiz, 65. Ayrıca bk. Mâlik b. Enes, Cenâiz, 10; Tirmizî, Cenâiz, 54.

⁸⁷ Ebû Dâvud, Cenâiz, 65; Tirmizî, Cenâiz, 53.

ifadelerini, onun Medinelilere verdiği değer ve kendisini onlardan birisi olarak gördüğü şeklinde anlamak mümkündür. Bazı rivâyetlere göre Uhud'da gömülen şehitler için de lahd kazılmış; ikişer üçer gömülen Uhud şehitlerinden Kur'ân'ı daha iyi bilenler ön cepheye, yani lahd kısmına konularak defnedilmişlerdi.⁸⁸

Rasûlüllah mezarların geniş ve düzenli kazılmasını isterdi. Abdullah Zü'l-Bicâdeyn vefat ettiğinde bizzat kendisi mezarı kazmaya başlayarak arkadaşlarından mezarı genişletmelerini istemişti. Onun kabir içinde bile olsa göze hoş gelmeyen çıkıntılarını düzelttiği bilinen bir husustur.⁸⁹ Bir çok rivâyetten Hz.Peygamber zamanında, cenaze mezarlığa getirildikten sonra kabrin kazıldığı ve bu sırada Hz.Peygamber'in kazıcılara tavsiyelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir seferinde kabir kazılırken onun yere çömelerek beklediği; bu esnada eline bir dal parçası alarak toprağı eşelediği ve yüzünü yerden kaldırarak ölümün azabından Allah'a sığındığı kayıtlara geçmiştir. Bir seferinde de kabrin kazılması tamamlanmadığı için kible istikametine dönerek kabrin yanına çömelmiş, arkadaşları da onun çevresinde yer almışlardı.⁹⁰

Ölüyü gömmek üzere kabrin içine inilirdi. Kabirden çıkmak isteyene el uzatılır ve yukarıya çekilirdi.⁹¹ Cenazeler kabre kible tarafından indirilirdi.⁹² Kabrin ayak ucundan indirildiği uygulamalar da mevcuttu.⁹³ Ölü kabre indirildiği zaman, "Allah'ın adı ile ve Rasûlüllah'ın dini üzere; Allah'ın adı ve Rasûlüllah'ın sünneti üzerine" diye dua edilirdi.⁹⁴ Hz.Peygamber, kızı Ümmü Gülsüm kabre indirilirken "Sizi yerden yarattık, oraya döndüreceğiz. Sizi tekrar oradan çıkaracağız (Tâhâ 22/55)" ayetlerini okumuştur.⁹⁵ Sa'd b. Muâz kabre indirildikten sonra Hz.Peygamber'in bir örtü isteyerek kabri örttüğü de nakledilmiştir.⁹⁶

Cenazelerin defnedilmesiyle Münker ve Nekir adı verilen iki meleğin gelerek, ölüye dünyada iken Hz.Muhammed hakkında ne düşündüğünü soracakları, müminler için kabrin pürnür olacağı, münafıklar için ise ıstırap yeri haline döneceği kabul edilirdi. Kıyamete kadar inananların kabirde rahat bir şekilde kalacakları, inanmayanların ise sürekli azap görecekları belirtilirdi.⁹⁷ Bundan dolayı defnetme işi bitince kabrin başında durulup ölü için istiğfarda bulunulur, sorgusunda başarılı olması için dua edilirdi.⁹⁸

⁸⁸ Buhârî, Cenâiz, 73, 79; Tirmizî, Cenâiz, 31, 46; eş-Şâmî, VIII, 517-518.

⁸⁹ Abdürrezzâk, 6498-6501; İbn Mâce, Cenâiz, 41; eş-Şâmî, VIII, 504.

⁹⁰ Abdürrezzâk, 6324; Ebû Dâvud, Cenâiz, 68; eş-Şâmî, VIII, 504-505.

⁹¹ Tirmizî, Cenâiz, 36.

⁹² İbn Mâce, Cenâiz, 38; Tirmizî, Cenâiz, 62.

⁹³ Ebû Dâvud, Cenâiz, 67.

⁹⁴ Bism الله و بالله و على ملة رسول الله، بسم الله و بالله و على سنة رسول الله Bk. Tirmizî, Cenâiz, 54. Ya da kısaca "Bismillahi ve ala sünneti Rasûlillah" da denilebiliyordu. Bk. Ebû Dâvud, Cenâiz, 69.

⁹⁵ منها خلقناكم وفيها نعيدكم و منها نخرجكم تارة أخرى Bk. eş-Şâmî, VIII, 507. Bu esnada yapılan diğer bazı dualarla ilgili rivâyetler için bk. Abdürrezzâk, 6457-6464.

⁹⁶ Abdürrezzâk, 6477.

⁹⁷ Buhârî, Cenâiz, 68, 88; Tirmizî, Cenâiz, 70.

⁹⁸ Abdürrezzâk, 6503-6504; Ebû Dâvud, Cenâiz, 73.

Hz.Peygamber, cesetlerin çürüyeceğini, ancak acbü'z-zeneb denen bir kısmın kalacağını ve yeniden yaratılışın bundan gerçekleşeceğini söylerdi.⁹⁹

Kabirler, yer seviyesinde yapılırdı.¹⁰⁰ Cahiliye dönemi kabirleri ise yerden yükseltilecek oluşturulurdu.¹⁰¹ Hz.Ali, kendisinin yüksek kabirleri düzlemek, bütün putları da yıkmak üzere Hz.Peygamber tarafından görevlendirildiğini belirtiyor¹⁰² ise de bunun müşrik Araplar tarafından mabet kabul edilen yapılar ve kabirler için olduğu akla gelmektedir.

Rasûlüllah mezarların başına, orasının kabir olduğunun anlaşılmasını sağlayacak bir işaret yaptıyordu. Osman b. Maz'un defnedildikten sonra onun kabrinin başına bir taş koyarak kabrinin yerini belirginleştirdi. Ebû Dâvud'da yer alan bir nakilden bu taşın yerden kaldırılırken zorlanılan ağırlıkta bir kütle olduğu anlaşılmaktadır. Rivâyete göre Hz.Peygamber, bir arkadaşından Osman b. Maz'un'un baş ucuna koymak üzere bir taş getirmesini istemiş; ancak o, bunu kaldırmaya muktedir olamayınca bizzat Hz.Peygamber kollarını sıvayarak taşı getirip yerine koymuştu. Bazı rivâyetlerde hem baş ucuna hem de ayak ucuna taş konulduğu zikredilmektedir.¹⁰³ Bu uygulamaya karşın Cahiliye dönemi âdetlerinden birisi olan kabirlerin üzerine taş koyma geleneği hoş karşılanmazdı. Cahiliye döneminde kabirleri ziyaret edenler koydukları taşlarla o şahsın ne kadar fazla ziyaretçisi olduğunu vurgulamaya çalışırlardı.¹⁰⁴

Bütün bu işlemler bittikten sonra kabrin üstüne toprak ya da su serpilirdi. Osman b. Maz'un'un kabrine, baş kısmında durarak üç defa toprak serpmişti.¹⁰⁵ Abdürrezzâk'ta yer alan bir kayıttan muhâcirlerin bu yöntemi buldukları yerlerde sürdürdükleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Rasûlüllah Sa'd b. Muâz'ın cesedi defnedildikten sonra, kabrin üstüne su serpmişti.¹⁰⁷ el-İstîâb'da kabrine su serpilerek ilk kişinin Hz.Peygamber'in oğlu İbrahim olduğu şeklinde yer alan nakle¹⁰⁸ bakılacak olursa su serpme geleneğinin, Medine döneminin sonlarına doğru gerçekleştiği akla gelmektedir.

Rasûlüllah kabirlerin kireçle ya da alçıyla bezenmesini (tecsisi'l-kubûr) menetmiş,¹⁰⁹ üzerine bir şey yazılmamasını istemişti.¹¹⁰ Kabirler üzerine kubbe,

⁹⁹ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 16. Geniş bilgi için bk. Y. Şevki Yavuz, "Acbü'z-Zeneb", *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 319-320.

¹⁰⁰ Müslim, Cenâiz, 31.

¹⁰¹ Cevâd Ali, V, 168.

¹⁰² Müslim, Cenâiz, 31; Ebû Dâvud, Cenâiz, 72; Tirmizî, Cenâiz, 56.

¹⁰³ İbn Mâce, Cenâiz, 42; Ebû Dâvud, Cenâiz, 63; İbn Şebbe, I, 68-69.

¹⁰⁴ Cevâd Ali, V, 167. Halil b. Ahmed'de yer alan bir bilgiye göre "Racem" kelimesinin karşılığı kabir olup "Rücm", Âd kabirleri gibi taş yığını anlamına gelmektedir. "Racemü'l-kabre" ifadesi ise kabir üzerine taş koymak, demektir. Bu durumda Halil b. Ahmed'in yukarıda zikri geçen geleneği teyit eden bir bilgiye işaret ettiği ön görülebilir. Bk. Halil b. Ahmed, VI, 120.

¹⁰⁵ eş-Şâmî, VIII, 508-509.

¹⁰⁶ Abdürrezzâk, 6478.

¹⁰⁷ İbn Mâce, Cenâiz, 38.

¹⁰⁸ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemirî (ö. 363/974), el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb, I-IV, Beyrut 1328, I, 46. Ayrıca bk. Fuâd Sâlih es-Seyyid, Mu'cemü'l-Evâil fî Târîhi'l-Arabi ve'l-Müslimîn, Beyrut 1992, s. 520.

¹⁰⁹ Müslim, Cenâiz, 32; İbn Mâce, Cenâiz, 43; Ebû Dâvud, Cenâiz, 76; Nesâî, Cenâiz, 98; Ragheb, *Dipnot devamı* →

mescit ya da bina yapılması da yasaklanmıştı. Bunda tevhit inancının korunması ve bu mezarların tapınma mekanları haline dönüşmemesi önem arz ediyordu.¹¹¹ Mezarlar üzerinde oturmak kınanmıştı.¹¹² Mezarlıklarda kıbleye karşı oturmakta bir mahzur bulunmuyordu. Rasûlullah bir cenaze için kabristana gittiğinde kıble istikametine oturmuştu. Bir başka seferinde de arkadaşlarıyla kabrin başında bulunmuştu.¹¹³

Kabirlerin çiğnenmesi de çirkin görülürdü.¹¹⁴ Bir nakilde, kabirde deri ayak-kabı (sibtıyye) ile yürüyen bir kişinin Rasûlullah tarafından men edildiği zikredilmektedir.¹¹⁵ Ayak giysisi (na'ı) ile yürümekte ise bir mahzur görülmezdi.¹¹⁶ Daha önce de işaret edildiği üzere Hz.Peygamber'e dair verilen bazı özel durumlara ait örnekler bir yana, mezarlıkta cenaze namazı kılınması yaygın bir uygulama değildi. Öte yandan kabirlere doğru yönelerek namaz kılmak uygun görülmezdi.¹¹⁷ Kabirler üzerine herhangi bir şey yapılmadığı gibi kandil de yakılmazdı.¹¹⁸ Cahiliye döneminde uygulananın aksine kabirlerin yanında kurban kesilmezdi.¹¹⁹

6. DEFİN SONRASI [ÜÇ GÜNE DEK OTURALARI]

Yakınlarını kaybedenlere taziyede bulunulur, müslümanlar kardeşlerini acılı günlerinde yalnız bırakmazlardı.¹²⁰ Yapılan taziyeler, paylaşılan acılarla ıstırap çeken insanların kazandıkları sevabın elde edileceği umulurdu.¹²¹ Özellikle çocuklarını kaybeden annelere destek olmak önemli görülürdü. Çocuklarını kaybetmelerine rağmen sabreden insanlara cennette mükâfat verileceği dillendirilirdi.¹²² Küçükken vefat eden ya da düşük yoluyla kaybedilen yavruların acısına sabreden ana-baba cennetle müjdelenirdi.¹²³

Hz.Peygamber devrinde ölü evine, hüzünleri ve taziye kabulleri sebebiyle yemek gönderilirdi. Ölü evinde toplanan insanlara ev sahiplerinin yemek yapması, ashap tarafından yüksek sesle ağıt yakmanın (niyâha) bir parçası olarak görülürdü.¹²⁴ Cenazelerin ardından yüksek sesle ağıt yakmak, Cahiliye âdetlerinden idi.¹²⁵ Bunun yanında Cahiliye döneminde insanlar ümitsizliği ifade eden

→ →

s.22.

¹¹⁰ İbn Mâce, Cenâiz, 43; Tirmizî, Cenâiz, 58.

¹¹¹ Buhârî, Cenâiz, 62, 71; Müslim, Cenâiz, 32; İbn Mâce, Cenâiz, 42; Ebû Dâvud, Cenâiz, 76.

¹¹² Müslim, Cenâiz, 32, 33; İbn Mâce, Cenâiz, 45; Ebû Dâvud, Cenâiz, 77; Tirmizî, Cenâiz, 57.

¹¹³ İbn Mâce, Cenâiz, 37.

¹¹⁴ Tirmizî, Cenâiz, 58.

¹¹⁵ İbn Mâce, Cenâiz, 46; Ebû Dâvud, Cenâiz, 78.

¹¹⁶ Nesâî, Cenâiz, 108.

¹¹⁷ Müslim, Cenâiz, 33; Ebû Dâvud, Cenâiz, 77; Tirmizî, Cenâiz, 57.

¹¹⁸ Tirmizî, Salât, 238, Cenâiz, 58.

¹¹⁹ Ebû Dâvud, Cenâiz, 74.

¹²⁰ İbn Mâce, Cenâiz, 56; Ebû Dâvud, Cenâiz, 26.

¹²¹ Abdürrezzâk, 6071-6074; Tirmizî, Cenâiz, 71.

¹²² Buhârî, Cenâiz, 7; Tirmizî, Cenâiz, 74; eş-Şâmî, VIII, 512.

¹²³ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 13; Buhârî, Cenâiz, 6; İbn Mâce, Cenâiz, 57, 58; Nesâî, Cenâiz, 22-24.

¹²⁴ İbn Mâce, Cenâiz, 59, 60; Ebû Dâvud, Cenâiz, 30; Tirmizî, Cenâiz, 21.

¹²⁵ İbn Mâce, Cenâiz, 51.

ifadelerle bağırlarını çağırıyorlardı. Bir rivâyetten bunun, “helak oldum, mahvoldum”, şeklinde bir bağırlama olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶ Bazı kişilerin yaka ve bağırlarını yırttıkları, saçlarını yoldukları, yüzlerine vurdukları da bilinmekte olup, Hz.Peygamber tarafından bunlardan nehyedilmişlerdi. Hz.Peygamber, Ca’fer’in vefatı üzerine Esmâ’ya ve kızı Fâtıma’ya, bağırlamalarını, ancak hüzünlü bir şekilde ağlayabileceklerini belirtmiş olmasına rağmen kadınların, bir müddet buna itaat etmedikleri şeklindeki rivâyet dikkate alınacak olursa Medine toplumunda bu davranış biçimiyle bir hayli mücadele edildiği ortaya çıkmaktadır.¹²⁷

7. KABİR ZİYARETLERİ [SANA İBRET GEREK İSE GEL GÖRESİN BU SİNLERİ]

Cahiliye döneminin bir uzantısı olarak Araplar arasında kabirlerle övünme âdeti olduğu için Rasûlüllah tarafından kabir ziyaretleri yasaklanmış; ancak daha sonra kabir ziyaretleri teşvik edilmiş, bunun ibret almayı kolaylaştıran, ahireti hatırlatan bir yol olduğu bildirilmişti.¹²⁸ Hz.Peygamber, zaman zaman (bir rivâyete göre sene-i devriyesinde) arkadaşlarıyla birlikte Uhud şehitlerinin bulunduğu mezarlığı ziyarete giderdi.¹²⁹ Hz.Peygamber’in kızı Fâtıma, her Cuma Uhud şehitliğine giderek Hamza’nın mezarını ziyaret ederdi. O, Hamza’nın mezarı üzerine bir işaret koyarak bu ziyaretini kolaylaştırmıştı.¹³⁰

Rasûlüllah’ın, erkekler gibi kadınları da bir müddet kabir ziyaretinden engellediği bilinmektedir. Rivâyette yer alan bir ifadeden bu kadınların, kabir ziyaretini aşırı derecede alışkanlık haline getirmiş kişiler (zevvarât) olduğu anlaşılmaktadır.¹³¹ Bununla birlikte bazı kadınların kabir ziyaretine pek sıcak bakmadıkları da ortaya çıkmaktadır. Hz.Âişe kardeşi Abdurrahmân için “Cenaze törenine katılabilmiş olsaydım kabrini ziyaret etmeme gerek kalmazdı” derdi.¹³²

Rasûlüllah’ın diğer inanç sahiplerinin kabirlerini ziyarette de bir mahzur görmediği anlaşılmaktadır. O, Allah’tan annesi için istiğfar istediğini; ancak buna müsâade edilmediğini, fakat kabrini ziyaret etmesi için kendisine izin verildiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine annesinin mezarını ziyaret ettiği ve “Kabirleri ziyaret edin, o ahireti hatırlatıcıdır”, dediği bilinmektedir. Bu ziyaret esnasında Hz.Peygamber’in gözyaşları dökerek çevresindeki kişileri de ağlattığı kayıtlarda yer almaktadır. İbn Mâce, ilgili hadis için bab başlığını “Bâbü mâ câe fi ziyâreti kubûri’l-müşrikîn” şeklinde sunmaktadır.¹³³

Rasûlüllah kabristana geldiğinde “Selâm ey müminler diyarı! Biz de size katılacağız.” derdi. Müslümanlara da böyle demelerini öğretirdi.¹³⁴ Bir başka

¹²⁶ İbn Mâce, Cenâiz, 52.

¹²⁷ Buhârî, Cenâiz, 34, 36, 39, 40.

¹²⁸ Abdürrezzâk, 6708; Müslim, Cenâiz, 36; İbn Mâce, Cenâiz, 47; Ebû Dâvud, Cenâiz, 81; Tirmizî, Cenâiz, 60; eş-Şâmî, VIII, 513.

¹²⁹ Abdürrezzâk, 6716; Ebû Dâvud, Cenâiz, 75; eş-Şâmî, VIII, 514.

¹³⁰ Abdürrezzâk, 6713, 6717.

¹³¹ Abdürrezzâk, 6704; İbn Mâce, Cenâiz, 49, 50; Ebû Dâvud, Cenâiz, 82; Tirmizî, Salât, 238, Cenâiz, 61.

¹³² Tirmizî, Cenâiz, 60.

¹³³ Müslim, Cenâiz, 36; İbn Mâce, Cenâiz, 48; Ebû Dâvud, Cenâiz, 81; Tirmizî, Cenâiz, 60.

¹³⁴ Müslim, Tahâre, 39, Cenâiz, 104; Ebû Dâvud, Cenâiz, 83.

duada, "Ey bu kabirlerin sakinleri! Allah'ın selamı üzerine olsun! Allah bizi de sizi de affetsin! Siz, bizim selefimizsiniz, biz de yoldayız", dediği nakledilir.¹³⁵ Hz.Âişe'nin bildirdiğine göre Hz.Peygamber onun yanında bulunduğu gecelerde sabaha doğru Bakî' mezarlığına gider, "Selam ey müminler diyarı! Size vadedilenler yerine getirilmiştir. Sizler bekletilmektesiniz. İnşallah biz de size katılacağız. Allahım! Bakîü'l-Garkad'da yatanları başışla." derdi.¹³⁶

Mezar ziyaretleri esnasında zaman zaman hurma dalları kesilerek mezar başlarına sokulurdu. Bu yeşilliklerin kuruyuncaya kadar ölümlere kefarete olacağı ümit edilirdi.¹³⁷

8. SONUÇ

Ölüm gerçeğine bağlı bir uygulama olarak Hz.Peygamber devrinde cenazeler kefenlenir, namazları kılınarak kabre defnedilirdi. Medineliler, cenaze namazlarına katılarak kardeşleri için duacı olurken aynı zamanda kabre kadar gelerek son vazifelerini icra etme hususunda ellerinden geleni yapmaya çalışırlardı. Bu vazifenin yerine getirilmesi hususunda Hz.Peygamber bir takım örnek davranışlarıyla müslümanlara her aşamada yardımcı olurdu. Bu örneklerin bir kısmı Cahiliye dönemi örf ve âdetlerini ortadan kaldıran uygulamalardı. Bir kısmı ise onları tashih eden örneklerden oluşuyordu. Gerek Cahiliye gerekse diğer din ve kültürlerin tesirini ortadan kaldırmaya çalışan bu adımlar Medine toplumunda müslümanlara ait bir cenaze töreni olgusunu ortaya koymuş ve bu uygulamaların büyük bir kısmı asırlar boyunca İslâm coğrafyasının bir çok yerinde olduğu gibi devam ettirilmiştir.

Genel çerçevesini hadis kaynaklarına istinat ederek çizmeye çalıştığımız Hz.Peygamber dönemi cenazeler ve kabirlerle ilgili uygulamalara dayanan tarihsel panorama, hadislerin tarihçi gözüyle incelenerek sosyal hayat kesitlerinin yeniden inşa edilmesine müsait olduğunu göstermektedir. Her ne kadar bazı rivâyetler sadece Hz.Peygamber merkezli, bazıları da sadece bir olay ekseni görünüyorsa da tamamının Hz.Peygamber dönemine dair sosyal yaşama ait parçaları tasvir etmeye yardımcı olacakları âşikârdır. Tek şahidin ya da belgenin durumu karşısında hukukla ilgili testis unus, testis nullus (tek delil, yok delil) kelâm-ı kibârının tarih çalışmalarında yerinin olmadığı bilinen bir husustur. Bu bakımdan yukarıda ele aldığımız cenazeler ve kabirler örneği; bir yandan Hz.Peygamber'in bir takım davranışlarının genel bir yaygınlık kazandığı, diğer yandan da tek olay merkezli rivâyetlerin büyük bir kısmının hadisçilerin süzgecinden geçtiği göz önünde bulundurulursa, hadislerin, Hz.Peygamber dönemine ait folklorik yapıyı daha detaylı bir şekilde kaleme almada tarihçilere bir hayli malzeme sunacağını ortaya koymaktadır.

¹³⁵ السلام عليكم يا أهل القبور يغفر الله لنا و لكم أنتم سلفنا و نحن بالأخير Bk. Tirmizî, Cenâiz, 59.

¹³⁶ Müslim, Cenâiz, 35.

¹³⁷ Abdürrezzâk, 6753-6754; Buhârî, Cenâiz, 82; Müslim, Zühd, 74; Nesâî, Cenâiz, 116.